

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิจัยดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง
3. แนวคิดเกี่ยวกับการผลิต
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน

วัฒนธรรมมีทั้งส่วนที่มองเห็นและส่วนที่มองไม่เห็น กาญจนา แก้วเทพ (2538) กล่าวว่าวัฒนธรรมส่วนที่มองเห็นหรือสัมผัสจับต้องได้ เช่น ภาษา การศึกษา ศิลป การเกษตร สัญลักษณ์ พิธีกรรม หนังสือ ความเชื่อ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งสูงสุด เทคโนโลยี สื่อมวลชน เรื่องเล่าและวัฒนธรรมในส่วนที่มองไม่เห็นหรือสัมผัสไม่ได้ ต้องใช้การคิดไตร่ตรองวิเคราะห์จึงจะเข้าใจได้แก่ ระบบคุณค่าหรืออาจเรียกว่าส่วนที่เป็น “เนื้อหา” ของวัฒนธรรมซึ่งวัฒนธรรมทั้งสองส่วนนี้แยกจากกันไม่ออก การมองวัฒนธรรมต้องมองอย่างองค์รวมไม่ดูวัฒนธรรมแบบแยกส่วน จะทำให้ไม่เข้าใจความหมายทั้งหมด

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพีไล เลิศวิชา (2539) ให้ความเห็นว่าวัฒนธรรมชุมชนเป็นระบบคิด ระบบคุณค่าและอุดมการณ์ที่ชุมชนตั้งไว้ กลั่นกรองและสืบทอดกันมา วัฒนธรรมหมู่บ้านของไทยมีความสัมพันธ์กับเงื่อนไขที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิธีการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบการทำการมาหากินและการจัดความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับโลกภายนอก เงื่อนไขด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวิธีการผลิตซึ่งมีอิทธิพลต่อการจัดวางรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในชุมชน ระหว่างคนกับที่ดินและมีอิทธิพลต่อรูปแบบการรู้สึกนึกคิดและระบบการให้คุณค่า ส่วนเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์หมู่บ้านมีอิทธิพลต่อความรู้สึกในด้านความเกี่ยวข้องระหว่างตนเอง-บรรพบุรุษ-ชุมชน และตำแหน่งแห่งที่ของหมู่บ้าน ชาวบ้านจัดความสัมพันธ์

ระหว่างโลกของคนกับผี ระหว่างโลกนี้กับโลกอื่นและระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นผลของการตีความจักรวาลที่ชาวบ้านย่อส่วนมาอย่างเป็นรูปธรรมในหมู่บ้าน การตั้งบ้านเรือน การจัดวางสิ่งก่อสร้าง ประดิษฐานกรรม วัฒนธรรม เศรษฐกิจของหมู่บ้าน ก็อยู่ภายใต้โครงสร้างความคิดนี้

ในส่วนของ สุรเชษฐ เวชพิทักษ์ (2533) ได้มองชุมชนชนบทว่าในชนบทมีโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชาวบ้านชนบทเอง โดยมีองค์ประกอบ 3 ประการคือ

1. ระบบการผลิตหรือระบบการทำมาหากิน
2. ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน ประกอบด้วยครอบครัว เครือญาติ ชุมชนและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน
3. ระบบความเชื่อ ประกอบด้วยศาสนา คุณค่าและพิธีกรรม

ทั้งสามระบบมีความสัมพันธ์และส่งผลต่อกันอยู่ตลอดเวลา เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในระบบใดก็จะส่งผลต่อระบบอื่น ๆ ด้วย วัฒนธรรมเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง มีความหลากหลาย มีความไม่สม่ำเสมอ แม้กลุ่มชนที่กำเนิดมาจากชาติพันธุ์เดียวกัน มีวัฒนธรรม 3 ด้านร่วมกันมาก่อน แต่เมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน มีการสังสรรค์กับวัฒนธรรมอื่นในระดับที่ต่างกันก็จะทำให้การปรับตัวเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้นแตกต่างกัน หรือมีระดับการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันไปด้วย

ระบบการผลิต ชุมชนหมู่บ้านในอดีตเป็นระบบการผลิตเพื่อยังชีพ หรือเพื่อกินเพื่ออยู่เป็นระบบกิจกรรมแบบปลูกพืชไว้กิน เลี้ยงสัตว์สำหรับกินและใช้งานผสมผสานกับการหาเก็บผักจําปา จากทุ่ง ล่าสัตว์ จับปลา พืชหลักคือข้าว ปัจจัยสำคัญในการเพาะปลูกคือที่ดิน การครอบครองที่นาจะสัมพันธ์กับการเป็นสมาชิกของชุมชน เมื่อออกจากหมู่บ้านไปสิทธิในการครอบครองนั้นก็หมดไปด้วย น้ำเป็นอีกปัจจัยหนึ่งในการผลิต ชาวบ้านส่วนใหญ่พึ่งน้ำจากธรรมชาติคือน้ำฝน การปลูกข้าวใช้แรงงานคนและสัตว์กับเครื่องมือขนาดเล็กที่ผลิตเองได้ นอกจากแรงงานคนในครอบครัวแล้วอาจมีการระดมหลาย ๆ ครอบครัวมาลงแขกกัน ไม่ต้องจ้างแรงงาน ไม่ต้องลงทุนในรูปตัวเงิน แต่ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิต มุ่งผลิตเพื่อขายได้แทรกซึมเข้าไปในพื้นที่ชนบททั่วไป ทั้งนี้ระดับปฏิบัติยังแตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมและบริบทของชุมชน

ระบบความสัมพันธ์ ครอบครัวในชนบทเป็นครอบครัวขยาย ลูกที่แต่งงานมีครอบครัวแล้วจะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ ส่วนลูกคนอื่น ๆ ที่แยกครอบครัวไปมักสร้างบ้านเรือนหลังใหม่ในบริเวณเดียวกันจนกลายเป็นกลุ่มบ้านหรือเรียกว่าคุ้มบ้าน เกือบทุกคนแต่ละคุ้มบ้านเป็นญาติกัน

ทั้งโดยสายเลือดและโดยการนับถือว่าเป็นญาติกันโดยวิธีทางประเพณีอื่น ๆ เช่น การมาจากถิ่นฐานเดียวกัน การนับถือผีเดียวกัน การผูกมิตร ผูกญาติ ผูกเสี่ยว ผูกเกลอ ความเป็นสังคมเครือญาติทำให้สมาชิกแต่ละคนในหมู่บ้านสนใจและห่วงใยในความเป็นไปในชีวิตของสมาชิกคนอื่น เช่น วันที่มีเด็กเกิดในหมู่บ้าน เพื่อนบ้านหรือญาติก็จะมาช่วยกัน ผู้ชายฝ่าฟัน ผู้หญิงหุงหาอาหาร เด็กก็ช่วยงานอื่น เช่น ตักน้ำ ขนน้ำ เมื่อมีคนเจ็บไข้ได้ป่วยหรือมีคนตายก็จะช่วยกัน

อย่างนี้ การเกิด การแก่ การเจ็บ การตาย จึงเป็นเรื่องสำคัญของชุมชนไม่ใช่เรื่องของครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง การจัดการภายในชุมชนก่อนที่รัฐบาลจะเข้าไปมีบทบาทนั้น ชุมชนหมู่บ้านมีระบบการบริหารภายในอยู่ก่อนแล้วโดยผู้อาวุโสและ หัวหน้ากลุ่มบ้านต่าง ๆ มีการปรึกษาหารือเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน หากเป็นหมู่บ้านเล็กที่ไม่มี คุ่มบ้านย่อย หัวหน้าหรือตัวแทนจากตระกูลต่าง ๆ ก็ทำหน้าที่คล้ายคณะกรรมการหมู่บ้านในปัจจุบัน โดยมีผู้อาวุโสที่เรียกว่าผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญ

ระบบคุณค่า ศาสนา และความเชื่อมีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อ 3 แบบคือ ความเชื่อดั้งเดิม ความเชื่อแบบพราหมณ์ และความเชื่อแบบพุทธ ซึ่งส่วนผสมของความเชื่อเหล่านี้จะมีส่วนไหนมากน้อยเท่าใดขึ้นอยู่กับพื้นฐานและพัฒนาการของชุมชนแต่ละแห่ง และแต่ละบุคคล

ความเชื่อดั้งเดิมเป็นรากฐานความเชื่อของชาวชนบทที่มีผลต่อวิถีชีวิต อันเป็นผลจากการต่อสู้ทางการผลิตที่ต้องพึ่งพารวมชาติ และการที่มาอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ลักษณะเด่นของความเชื่อดั้งเดิมอันเป็นลักษณะร่วมของชาวบ้านคือ การให้คุณค่ากับธรรมชาติที่แวดล้อมตัวเขาอยู่ สะท้อนให้เห็นถึงปรัชญาการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่เน้นการปรับตัวเข้ากับธรรมชาติและการทำงานร่วมกับธรรมชาติ ทุกอย่างมีเจ้าของที่เราจะล่วงละเมิดด้วยความมักง่ายไม่ได้ ความเชื่อในเรื่องจิตวิญญาณ เจ้าป่าเจ้าเขา ทำให้ชาวบ้านไม่อาจตัดไม้ทำลายป่าลงอย่างง่าย ๆ นอกจากนี้การให้ความเคารพแก่บรรพบุรุษและสิ่งที่ยุติธรรมได้สั่งสมถ่ายทอดมาแสดงออกโดยการบูชาและยำเกรงบรรพบุรุษ แม้ว่าบรรพบุรุษของเขาจะตายจากไปแล้ว โดยชาวบ้านเชื่อว่าในตัวมนุษย์ทุกคนมีวิญญาณอยู่ แม้ร่างกายจะตายไปแล้ววิญญาณยังคงล่องลอยอยู่ และสามารถให้คุณให้โทษกับผู้ที่ยังคงอยู่ได้ การเคารพผีบรรพบุรุษคือการเคารพในรากเหง้าของตนเอง ส่งผลให้สมาชิกของชุมชนต้องดำเนินชีวิตตามแบบอย่างที่ยู่ย่าตายายวางแนวไว้ให้จะได้รับประโยชน์ด้วยตนเอง ผู้ที่ลบหลู่ดูหมิ่นหรือไม่เจริญรอยตามจะได้รับโทษด้วยตนเองเช่นกัน

ดังนั้นการที่จะเข้าใจชุมชนชนบท ควรเข้าใจในวัฒนธรรมของชุมชนเพราะสิ่งที่เป็นระบบคิด ระบบคุณค่า และอุดมการณ์ที่ชุมชนได้ตั้งไว้ได้ถูกกลั่นกรองและสืบทอดกันเรื่อยมาจน

ถึงปัจจุบัน ทำให้มองเห็นโครงสร้างทางวัฒนธรรมคือ ทางด้านการผลิต ด้านความเชื่อและด้านความสัมพันธ์ของชุมชน หากด้านใดเกิดการเปลี่ยนแปลงก็จะส่งผลให้ด้านอื่น ๆ เปลี่ยนแปลงไปด้วยเพราะทั้งสามด้านนี้มีความสัมพันธ์และส่งผลถึงกันอยู่ตลอดเวลา

2. แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง

สุริชัย หวันแก้ว (2535) ได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไว้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม และระหว่างส่วนประกอบของสังคมนั้นโดยที่สามารถจำแนกได้ว่ามาจากภายในหรือภายนอก

- การเปลี่ยนแปลงจากภายใน เช่น จากการประดิษฐ์คิดค้นวิธีการผลิตใหม่ขึ้นในสังคมนั้นเอง จากการต่อสู้ขัดแย้งระหว่างกลุ่มและกระบวนการในสังคม จากการริเริ่มดำเนินการเปลี่ยนแปลงจากชนชั้นนำ หรือจากขบวนการปฏิวัติโดยประชาชน เป็นต้น

- การเปลี่ยนแปลงจากภายนอก เช่น การรับเอาเทคโนโลยีมาจากภายนอก การล่าอาณานิคมของจักรวรรดินิยมอังกฤษต่ออินเดีย การเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกนี้บางครั้งก็เกิดขึ้นโดยสมัครใจและเลือกสรรโดยสังคมนั้นผู้เปลี่ยนแปลง บางครั้งก็เป็นการใช้กำลังบังคับโดยทางตรงหรือทางอ้อม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีเหตุปัจจัยหลายอย่างประกอบกัน จะอาศัยปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งโดยลำพังย่อมไม่ได้ จริงอยู่สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงบางรูปแบบ ปัจจัยบางปัจจัยมีบทบาทมากกว่าซึ่งจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ตามสภาพและเงื่อนไขความเป็นจริง มิใช่สามารถจะกำหนดเป็นกรอบตายตัวจากความเชื่อใด ๆ ไว้ก่อนได้ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในส่วนประกอบหนึ่งของระบบ สังคมอาจไม่ส่งผลทำนองเดียวกันให้เกิดขึ้นในส่วนอื่นของระบบสังคมก็ได้ เรื่องนี้ วิลเลียม ออกเบิร์น (William Ogburn) ได้ชี้ว่าแม้การเปลี่ยนแปลงในทางพื้นฐานเศรษฐกิจของสังคมจะเกิดขึ้นแล้วและทำให้การแบ่งงานกันทำในครอบครัวระหว่างสามีภรรยาเปลี่ยนแปลงไปก็ตาม แต่การเปลี่ยนแปลงในความสำเร็จสถานภาพและบทบาทสตรีก็อาจจะไม่ได้เกิดขึ้นให้เห็นทันทีก็ได้ ซึ่งเรื่องนี้เขาเรียกว่าเป็นความล่าช้าทางวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมอาจจะสอดคล้องไปทางเดียวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจหรือการเมืองหรือไม่ จึงเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยการวินิจฉัยวิเคราะห์สภาพความเป็นจริงเช่นกัน

อุบล เสถียรปภิรณกรณ์ (2528) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมี 2 สาเหตุเช่นกัน คือ จากภายในสังคมและภายนอกสังคม โดยมีปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังนี้คือ

1. ปัจจัยทางนิเวศวิทยา ได้แก่ สิ่งแวดล้อมในทางภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมทางประชากร
2. การสร้างสิ่งใหม่ ได้แก่ การประดิษฐ์ และการค้นพบ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการประดิษฐ์ การคิดค้นก็คือความจำเป็น ความสามารถทางสมองและจารีตประเพณี
3. การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ผลของการที่มนุษย์นำความรู้ความสามารถตลอดจนเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะทางสังคม ตลอดจนสถาบันต่าง ๆ ในสังคม ตัวอย่างเช่น ภายหลังจากที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมได้มีการนำความรู้ตลอดจนเทคโนโลยีต่าง ๆ มาประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องจักรใช้แทนแรงงาน อันส่งผลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน
4. การขัดแย้งและการแข่งขัน จัดเป็นกระบวนการทางสังคมซึ่งจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น ในขณะที่กลุ่มบุคคลต้องแข่งขันกันจะต้องมีการสร้างหรือประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ให้ดีกว่าของเดิมของคู่แข่งในลักษณะการประกอบธุรกิจ เป็นต้น

ผ่องพันธ์ มณีรัตน์ (2521) ได้เสนอไว้ว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงมีปัจจัยหลายอย่าง ซึ่งมีแนวโน้มทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ แนวโน้มที่สังคมมักจะยอมรับการเปลี่ยนแปลงระบบเดิม การรวมตัวกันของค่านิยมไม่ลุ่มบวม ค่านิยมบางอย่างขัดแย้งกันเอง หรือสถาบันสังคมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่ก็ยังมีพลังที่สามารถต่อต้านการเปลี่ยนแปลงได้บ้าง คือ กระบวนการขัดเกลาทางสังคมและการควบคุมทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นจากการที่ประชาชนมีการติดต่อสัมพันธ์กัน เมื่อมีการกระทำโต้ตอบกัน พฤติกรรมแต่ละบุคคลย่อมผิดไปจากเดิมหรือเรียกได้ว่า มีการขยายตัวของพฤติกรรมของบุคคล เช่น อาจเกิดความตื่นเต้น ดีใจ สนใจ ฯลฯ การวิเคราะห์การกระทำโต้ตอบกันของบุคคลในสังคมอาจเรียกว่า กระบวนการทางสังคม

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม อาจแบ่งได้เป็น 2 สาเหตุใหญ่ ๆ คือ สาเหตุจากภายนอกสังคมหรือความกดดัน มีผลกระทบต่องสังคมภายในขอบเขตที่ว่า

มันทำให้เกิดอิทธิพลขึ้นในบางลักษณะ เช่น การที่เวียดนาม ลาว และเขมร เป็นประเทศคอมมิวนิสต์ย่อมมีผลกดดันต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทย ความกดดันบางอย่างมีผลโดยตรงต่อสังคมทำให้เกิดความตึงเครียด และการแตกการทำลายในสังคมโดยทันที มีผลนำไปสู่การขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลง อีกสาเหตุหนึ่งคือสาเหตุจากภายในสังคมหรือความเครียดเนื่องจากความเครียดเกิดขึ้นในสังคมจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะก่อให้เกิดการแตกทำลาย และความตึงเครียดในสังคมหมู่ประชาชน สังคมแต่ละแห่งจึงมีความเครียดแตกต่างกันไป

จากสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง มีผู้ให้ความเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมคือ ปัจจัยทางนิเวศวิทยา (สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมทางประชากร) การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ การเปลี่ยนแปลงทางเทคนิควิทยา การล่าของวัฒนธรรม ฯลฯ

สำหรับ ชัยันต์ วรรณะภูติ (2537) ได้ให้พรตนะในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงสังคมชนบทไว้ว่า จะต้องทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งมีอยู่ 2 ระดับคือ ปรากฏการณ์ที่อยู่ระดับผิวหน้า เป็นสิ่งที่สามารถสังเกตเห็น หากพรตนะได้อย่างละเอียดย่อมช่วยให้เข้าใจสภาพการดำรงอยู่ กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดจนความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ และปรากฏการณ์ในลักษณะที่สอง เป็นปรากฏการณ์ที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ผิวหน้า คือ ความพยายามที่จะค้นหาสาเหตุที่อยู่เบื้องหลังหรือที่ลึกลงไป เหมือนการค้นหาสาเหตุของโรค ลักษณะสองด้านของปรากฏการณ์อีกความหมายหนึ่งตามแนวคิดเรื่อง Social Interaction ที่ Goffman นำมาใช้คือปรากฏการณ์ที่มีความแตกต่างกัน 2 ระดับ ได้แก่ ปรากฏการณ์ที่เป็นภาพ "หน้าบ้าน" และ "หลังบ้าน" ความหมายของหน้าบ้านคือ ความจริงที่ชาวบ้านต้องการนำเสนอและมีเจตนาที่สร้างความประทับใจให้เข้าใจหรือรับรู้และความหมายหลังบ้านคือ ความเป็นจริงที่ชาวบ้านต้องการปิดซ่อนเร้น เพื่อปกป้องและรักษาหน้าตาของเขา มักเป็นเรื่องที่คนในด้วยกันรู้เป็นอย่างดีแต่ไม่ต้องการให้คนนอกรู้

การที่จะทำความเข้าใจกับปัญหาหรือปรากฏการณ์ทางสังคมจะต้องมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างสัมพันธ์กับปรากฏการณ์อื่น หรือมองอย่างองค์รวมหรือมองอย่างรอบด้านและอย่างสัมพันธ์ ทั้งด้านประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม หรือสัมพันธ์กับหน่วยทางสังคมการเมืองอื่น ๆ ที่อยู่รายรอบ การมองอย่างองค์รวมเป็นวิธีการมองปรากฏการณ์อย่างเชื่อมโยงกับส่วนอื่น ๆ ไม่ได้หมายความว่า เป็นการมองอย่างทั่วไป เพื่อให้ได้ภาพรวมอย่างผิวเผิน แต่เป็นการ

มองเพื่อสร้างความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์นั้นกับปรากฏการณ์อื่น ๆ ว่ามีอยู่
อย่างไร

ลักษณะที่สำคัญสำหรับการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมคือ บริบทของปรากฏการณ์
หมายถึงเงื่อนไขและสภาพแวดล้อมโดยรวมและโดยรอบของปรากฏการณ์ที่ให้ความหมาย และมี
ผลต่อการดำรงอยู่ของปรากฏการณ์นั้น ๆ การทำความเข้าใจบริบททางประวัติศาสตร์เป็นเรื่อง
สำคัญและช่วยให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่นำมาสู่ปรากฏการณ์ในปัจจุบัน

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงชุมชนมีแนวทางการวิเคราะห์ว่า การเปลี่ยนแปลงชุมชนเกิด
จากเหตุปัจจัยที่มีมาจากภายนอกชุมชน เช่น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต การเปลี่ยนแปลง
แปลงด้านเทคโนโลยี การตัดถนน การขยายตัวของรัฐ การขยายโอกาสทางการศึกษา ปัจจัย
เหล่านี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชน ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านโครงสร้างสังคมและ
อำนาจ ความสัมพันธ์ทางสังคม แบบแผนการดำรงชีวิต ระบบคิด ค่านิยม ประเพณี ฯลฯ การ
ศึกษาการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้จึงเท่ากับเป็นการศึกษาผลกระทบในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชน
ช่วยให้เข้าใจปัจจัยที่เป็นตัวเร่งหรือเหนี่ยวนำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ผลของการเปลี่ยนแปลงมี
หลายด้าน เช่น ด้านนิเวศ การใช้ทรัพยากร การประกอบอาชีพหรือด้านพฤติกรรมสุขภาพ หาก
พิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม หมายถึง บทบาท หน้าที่ สถาบัน ความ
สัมพันธ์ทางสังคม แบบแผนการดำรงชีวิต ระบบคุณค่า ฯลฯ ที่เปลี่ยนแปลงไป ปัจจัยที่มาจาก
ภายนอกมีผลกระทบต่อชุมชน แต่ชุมชน หมู่บ้านมีองค์ประกอบภายในที่เคลื่อนไหวและมี
ปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เป็นพลังให้ชุมชนอยู่ได้ ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้ที่การเปลี่ยนแปลง
ชุมชนอาจเกิดจากแรงปฏิสัมพันธ์ พลังศักยภาพภายในหรือความขัดแย้งภายในที่นำมาซึ่งการ
เปลี่ยนแปลง เช่น มีการเพิ่มหรือลดของประชากร มีการปรับตัวของคนในชุมชนในการใช้
ทรัพยากร หรือมีผู้นำที่มีความคิดก้าวหน้าเป็นผู้นำที่นำเอาความคิด ใหม่ ๆ มาใช้ในหมู่บ้านจน
เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ขึ้น นอกจากนี้ควรจะพิจารณาถึงความสัมพันธ์ทางสังคมและ
กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมที่ทำหน้าที่ในการเป็นกลไกรองรับหรือปะทะกับการเปลี่ยน
แปลงที่มาจากภายนอก ความสัมพันธ์ทางสังคมหมายถึง ความสัมพันธ์รูปแบบต่าง ๆ ที่คนใน
ชุมชนเกี่ยวพันกันอยู่ เช่น ระบบเครือญาติ ผู้นำ และบริวารเครือข่ายทางสังคม องค์กร รูปแบบ
การใช้ทรัพยากร ฯลฯ สิ่งเหล่านี้คือองค์ประกอบทางสังคมที่ทำให้ชุมชนดำเนินต่อไปได้

สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงชุมชนจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจในบริบทของปรากฏ
การณ์อย่างชัดเจน ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ดียิ่งขึ้น โดยที่การเปลี่ยนแปลง

นั้นอาจมีเหตุปัจจัยหลายอย่างประกอบกัน ซึ่งจะมีบทบาทมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสภาพและเงื่อนไขความเป็นจริง แต่อาจจะสามารถแยกได้เป็น 2 อย่าง คือปัจจัยที่มาจากภายนอกชุมชน เช่น การเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี การให้ความช่วยเหลือของรัฐ การติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ เป็นต้น และปัจจัยที่มาจากภายในชุมชนเอง เช่น ในด้านนิเวศวิทยา การสร้างสิ่งใหม่ การประดิษฐ์คิดค้น การขัดแย้งภายในชุมชนเอง ซึ่งรวมถึงความเชื่อและความสัมพันธ์ของชุมชนที่ อาจจะเป็นตัวเร่งหรือเหนี่ยวรั้งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้

3. แนวคิดเกี่ยวกับการผลิต

ประดิษฐ์ มัชฌิมา (2523) ได้กล่าวถึงสถาบันเศรษฐกิจซึ่งจะมีหน้าที่หลักอยู่ 3 ประการคือ ด้านการผลิต ด้านการแจกจ่ายและการบริการ และด้านการบริโภค

1. การผลิตหมายถึง การสร้างสินค้าหรือสิ่งของและบริการเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ เช่น การผลิตอาหาร เสื้อผ้า เครื่องมือเครื่องใช้ ที่อยู่อาศัย เครื่องอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต รวมทั้งผลิตบริการด้วย เช่น การให้การศึกษ การรักษาพยาบาล การให้การบันเทิง เป็นต้น

การผลิตทางเศรษฐศาสตร์แยกได้ตามความยากง่ายหรือตามขั้นตอนของการผลิตได้ 3 ระดับคือ

1. การผลิตขั้นต้น หมายถึงการประกอบอาชีพขั้นพื้นฐานเพื่อการยังชีพ เช่น การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การจับปลา และล่าสัตว์ การเก็บของป่าขายหรือเพื่อยังชีพ เป็นต้น

2. การผลิตสินค้าอุตสาหกรรม หมายถึงการผลิตสินค้าสำเร็จรูปที่พร้อมจะนำสินค้าหรือผลผลิตนั้น ๆ ออกมาใช้หรือบริโภคทันที ตัวอย่างเช่น เหล็กหรือแร่ธาตุได้ถูกนำมาแปรรูปหรือผลิตออกมาเป็นสินค้าสำเร็จรูปแล้ว หรือฝ้ายที่ได้ถูกนำมาแปรรูปจนกลายเป็นผ้าหรือเครื่องนุ่งห่มที่พร้อมนำมาใช้ทันที

3. การผลิตบริการ หมายถึงการผลิตขั้นสูงหรือการให้บริการ เช่น การดำเนินธุรกิจทางการค้าและธนาคาร การรักษาพยาบาล การบันเทิง การซ่อมเครื่องยนต์หรือเครื่องใช้ไฟฟ้า เป็นต้น

2. การจำแนกแจกจ่าย หมายถึงการแจกจ่ายหรือการกระจายสินค้าหรือสิ่งของจากแห่งหนึ่งไปสู่แห่งหนึ่ง เพื่อสนองความต้องการทั้งแก่ผู้ผลิตและผู้บริโภค เช่น การนำวัตถุดิบหรือ

ปัจจัยการผลิตจากแหล่งผลิตไปสู่โรงงานหรือแหล่งผลิต หรือการขนปุ๋ยและเมล็ดพันธุ์พืชจากแหล่งผลิตไปสู่ไร่นา หรือการนำวัตถุดิบไปป้อนโรงงานเพื่อแปรรูป เป็นต้น ส่วนอีกด้านหนึ่งคือ การนำผลผลิต สินค้าหรือส่งของจากแหล่งผลิต หรือจากโรงงานไปสู่แหล่งบริโภค เช่น การขนถ่ายข้าวสารจากโรงสีไปสู่ตลาดหรือการนำเครื่องจักรเครื่องมือจากโรงงานไปจำหน่ายในที่มีผู้ต้องการ เป็นต้น

หน้าที่ของการแจกจ่ายไม่ได้ก่อให้เกิดของใหม่ขึ้นแต่อย่างใด เป็นเพียงการนำผลผลิตหรือสินค้าจากแหล่งหนึ่งไปสู่อีกแหล่งหนึ่งตามที่ท้องตลาดต้องการเท่านั้น ซึ่งทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าหรือการค้าขายเกิดขึ้น หากปราศจากเสียซึ่งการแจกจ่ายหรือการขนย้ายสินค้านี้แล้ว ระบบเศรษฐกิจก็ไม่สามารถดำเนินไปได้สะดวกหรือมีประสิทธิภาพได้

3. การบริโภค หมายถึงการกินการใช้สิ่งของให้หมดสิ้นไป แต่การบริโภคจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อการผลิตเกิดขึ้นมาเสียก่อน ฉะนั้นหน้าที่อันดับแรกของระบบเศรษฐกิจก็คือการผลิต และอันดับสองคือการแลกเปลี่ยนหรือกระจายสินค้าหรือส่งของ และหน้าที่อันดับสุดท้ายคือการบริโภค ซึ่งหน้าที่ทั้งสามนี้จะเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกันและกันโดยตลอดไม่สามารถแยกออกจากกันได้

ณรงค์ ศรีสวัสดิ์ (2515) กล่าวว่าไว้ว่า สถาบันทางเศรษฐกิจของชนบทเกี่ยวข้องกับปัจจัยที่สำคัญ ๆ ด้านเศรษฐกิจคือ ทางด้านการผลิตจะครอบคลุมการผลิตทางเกษตรกรรม อันได้แก่ ผลิตผลทางเกษตรต่าง ๆ เช่น ข้าว ยางพารา ข้าวโพด และสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ เป็นต้น และการผลิตทาง อุตสาหกรรม เช่น ลินแร่ และน้ำมัน เป็นต้น

การผลิตทางการเกษตรต้องคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องคือ

1. ที่ดิน - สภาพต่าง ๆ ของที่ดินเกษตรกรรม เช่น การถือครอง การเป็นเจ้าของ หรือ ผู้เช่าที่ดิน การใช้ที่ดิน และการบำรุงรักษาดินไร่นา เป็นต้น

2. แรงงาน - สภาพของแรงงานในไร่นา เช่น การใช้แรงงานเกษตรกร แรงงานคักยะ (หมายถึง บุคคลที่อยู่ในช่วงอายุ 15 – 64 ปี สามารถใช้แรงงานให้เป็นประโยชน์ต่อการผลิตทางการเกษตรกรรมได้) และการแลกเปลี่ยนแรงงานในไร่นา เป็นต้น

3. ทุน - (เงิน เครื่องมือ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ในไร่นา) สภาพของทุนของเกษตรกร เช่น การใช้ทุนและแหล่งเงินทุน หรือแหล่งเครดิตต่าง ๆ เป็นต้น

ทางด้าน การตลาดหรือการแจกจ่าย คือการนำผลิตภัณฑ์จากผู้ผลิตไปสู่ผู้บริโภคซึ่งจะต้องผ่านขั้นตอนต่าง ๆ เช่น การรวมผลผลิตจากแหล่งผลิต การแปรรูปผลผลิตและการจำหน่ายผลผลิตอันเป็นขั้นสุดท้ายที่ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรไปถึงมือผู้บริโภค

เบญญา อ่อนท้วม (2537) กล่าวถึงปัจจัยสำคัญสำหรับการเกษตรกรรมจะต้องประกอบด้วย

1. ที่ดิน ชาวชนบทมีความผูกพันกับที่ดินทางการเกษตร เพราะวิถีชีวิตของเขาดำรงอยู่บนการผลิต
 2. แรงงาน ในอดีตเป็นแรงงานในครอบครัวทำงานตั้งแต่การไถคราด เตรียมดิน ปลูกข้าว ไปจนถึงการเก็บเกี่ยว ถ้าหากแรงงานในครัวเรือนไม่เพียงพอ ก็อาศัยแรงงานจากเครือญาติและเพื่อนบ้านด้วยการ “เอามือ-เอาวัน” เมื่อวันของครัวเรือนนี้เสร็จแล้วก็จะไปทำงานตอบแทนครัวเรือนที่มาช่วย เป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานตอบแทนในเครือญาติและเพื่อนบ้าน เพราะญาติพี่น้องตั้งบ้านเรือนและมีที่ดินอยู่ใกล้ชิดสามารถพึ่งพากันได้ ทั้งนี้การพึ่งพาเป็นทั้งการพึ่งพาในครัวเรือนที่ร่ำรวยมีที่ดินมากและครัวเรือนยากจนมีที่ดินจำนวนน้อย
 3. รายได้ แหล่งที่มาของรายได้ 2 ทางคือ รายได้ทางการเกษตรและรายได้นอกรการเกษตร และเมื่อเอารายได้ทางการเกษตร รายจ่ายนอกรการเกษตรมาหักออกแล้วจะเป็นรายได้สุทธิของเกษตรกร
 4. เทคโนโลยีทางการเกษตร การที่จะทำให้ชาวชนบทมีรายได้สูงขึ้นจะต้องให้ชาวชนบทได้ใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรที่ช่วยเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรให้มากขึ้น เทคโนโลยีเหล่านี้ ได้แก่ เครื่องสูบน้ำ ยาปราบศัตรูพืช ปุ๋ยเคมี พันธุ์พืชชนิดใหม่ การทำนา 2 ครั้ง การปลูกพืชหมุนเวียน การใช้รถแทรกเตอร์ การใช้รถไถเดินตาม การใช้เครื่องนวดข้าว เป็นต้น
- นอกจากนี้สิ่งสำคัญของการเกษตรกรรมคือ น้ำ ระบบชลประทาน จะช่วยให้ชาวนาได้เพาะปลูกตลอดปี ไม่ต้องพึ่งพาน้ำฝนแต่อย่างใดจะทำให้ผลผลิตมากขึ้น

รัชนิกร เศรษฐ (2526) ได้กล่าวว่าสถาบันทางเศรษฐกิจในยุคเริ่มแรกนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกษตร ซึ่งเริ่มขึ้นจากครอบครัวก่อน คือครอบครัวเป็นผู้ประกอบการผลิตโดยพยายามใช้ปัจจัยอันจำกัดที่มีอยู่คือ ที่ดิน แรงงาน ทุน เพื่อให้ได้ผลผลิตทางการเกษตรออกมาเพียงเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นอาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัยและเครื่องมือ

ในการผลิตได้รับการตอบสนองโดยความพยายามและความสามารถของคนภายในครอบครัวทั้งสิ้น เศรษฐกิจในยุคแรก ๆ จึงมีลักษณะที่ผูกพันอยู่กับครอบครัว และครอบครัวจะถูกเรียกว่าเป็นโลกของเศรษฐกิจแบบเพื่อยังชีพ (Self-sufficient economic world หรือ Farm economy) ซึ่งมีลักษณะแตกต่างไปจากการเกษตรเพื่อการค้าหรือเศรษฐกิจเพื่อการเงิน (Money economy) ที่เข้ามามีบทบาทแทนที่ในภายหลัง และทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปจากสังคมที่ Irwin T. Sanders เรียกว่าสังคมประเพณี (Tradition) ไปสู่สังคมใหม่ที่เรียกว่าสังคมสมัยใหม่ (modern)

ลักษณะที่สำคัญของเศรษฐกิจเพื่อยังชีพ ชาวชนบทรวมตัวกันเพื่อทำเกษตร รูปแบบของการทำการเกษตรซึ่งพบโดยทั่วไปในสังคมชนบทหรือการเกษตรที่เรียกว่า family farm ซึ่งมีครอบครัวเป็นตัวจักรในการประกอบการโดยใช้ปัจจัยสำคัญในการผลิตทั้ง 3 คือ ที่ดิน แรงงาน และทุน ที่เป็นของครอบครัวตนเองเป็นส่วนใหญ่ ชาวนาจะบริโภคในสวนที่เขามผลิตได้เองและจะผลิตเฉพาะสิ่งที่เขาต้องการบริโภคซึ่งเรียกว่า เศรษฐกิจเพื่อยังชีพ ทุกคนในครอบครัวจำเป็นต้องทำหน้าที่และมีความเกี่ยวข้องกันตลอดเพื่อผลผลิตทางการเกษตร

การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจแบบยังชีพ ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่เศรษฐกิจเพื่อการเงินกล่าวคือ เปลี่ยนวิธีการเกษตรแบบดั้งเดิมไปสู่วิธีการใหม่ที่ทันสมัยกว่าและเป็นวิทยาศาสตร์มากกว่า มีการยอมรับนวัตกรรมด้านเทคโนโลยีซึ่งได้นำเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ในการเกษตร ชาวนาต้องการสินเชื่อมากขึ้นกว่าเดิมและเริ่มเข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อการค้า ขาดความเป็นอิสระซึ่งเคยมีอยู่แต่เดิม รู้จักใช้เครื่องจักรซึ่งซื้อจากโรงงานมากขึ้น ทำให้ชาวนามีบทบาทมากขึ้นกว่าเดิมคือเป็น ผู้ผลิต ผู้บริโภค ผู้ขายและผู้ซื้อ เป็นต้น

ครอบครัวในชนบทซึ่งทำเกษตรเพื่อยังชีพ มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับครอบครัวอื่น ๆ ในชุมชนด้วย เช่น มีการแลกเปลี่ยนสินค้า มีการกู้ยืมเงิน ช่วยแรงงานด้านการเกษตรและช่วยเหลือกันในโอกาสอื่น ๆ เช่น งานเกิด งานตาย งานแต่งงาน ภัยพิบัติต่าง ๆ และยามเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการร่วมมือกันปกป้องการถูกเอารัดเอาเปรียบจากบุคคลภายนอก ครอบครัวในชนบทจึงมีความผูกพันกันมากทางด้านเศรษฐกิจ แต่ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจคือมีการผลิตเพื่อเงินเกิดขึ้น ความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการเริ่มเข้ามาแทนความสัมพันธ์แบบเป็นกันเอง ชาวชนบทเริ่มมีความสัมพันธ์กับโลกภายนอก ทำให้ขอบเขตความสัมพันธ์ขยายกว้างออก จนถึงระดับประเทศชาติและระดับโลก การแบ่งชนชั้นตามลักษณะความสนใจทางด้านเศรษฐกิจแนวเดียวกันเกิดตามขึ้นมาด้วยเกิดสหกรณ์ที่ระบุงูฏเกณฑ์ หน้าที่และบทบาทของสมาชิกอย่างชัดเจน ชาวนาจึงถูกบังคับให้ละทิ้งรูปแบบของเศรษฐกิจสมัยเก่าไปสู่

รูปแบบและเทคนิคแบบชาวเมืองต่อไป ผลกระทบของเศรษฐกิจที่มีผลต่อความสัมพันธ์ของครอบครัวชาวนาสรุปได้ดังนี้คือ

- ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นภายนอกครอบครัวจะเป็นไปในรูปแบบของ สหกรณ์ สมาคม และองค์การ
- ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมภูมิหรือระบบเครือญาติ ได้กลับกลายเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบของกลุ่มทุติยภูมิ มีความเป็นทางการ มีสัญญาและมีกฎเกณฑ์มากขึ้น ความเข้มแข็งของครอบครัวเริ่มอ่อนตัวลง
- ชาวนาเริ่มอาศัยพึ่งพาหน่วยงานต่าง ๆ นอกหมู่บ้านเพิ่มขึ้น
- ชาวนามีวิถีชีวิตมุ่งไปสู่รายได้เป็นตัวเงินและกลายเป็นผู้บริโภคแบบชาวเมืองมากขึ้น ค่านิยมของชาวนาเริ่มเป็นแบบเมือง แต่รายได้ได้น้อย ก่อให้เกิดปัญหาความสมดุระหว่าง ค่านิยมกับรายได้

แนวคิดเกี่ยวกับการผลิตที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นจะเห็นได้ว่า สิ่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของเกษตรกรรมจะประกอบด้วย ในด้านของการผลิต การแลกเปลี่ยน การแจกจ่าย (ตลาด) และการบริโภค สำหรับในส่วนของการผลิตนั้นจะมีปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องคือ ที่ดิน แรงงาน ทุนและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่จะทำให้ผลผลิตออกมาตามที่ปัจจัยแต่ละอย่างจะเอื้ออำนวยให้ต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทต่าง ๆ ของชุมชนด้วย และจากผลผลิตที่ได้จากการผลิตจะนำไปสู่การแลกเปลี่ยน การแจกจ่ายและการบริโภค ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของชาวบ้านในชนบท ดังนั้นความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจะมีความเกี่ยวข้องกันทางการผลิตเป็นส่วนใหญ่ และยังรวมไปถึงความเชื่อต่าง ๆ ที่สอดคล้องกันกับเรื่องของการผลิตด้วย

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2537) กล่าวถึงเศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีตว่าเป็นเศรษฐกิจพอยังชีพ ผลิตเพื่อกินเพื่อใช้เอง คงอยู่และผลิตซ้ำได้ด้วยตัวเองโดยไม่ต้องพึ่งพาโลกภายนอก มีความผูกพันภายในสูง ครอบครองที่ดินผ่านการเป็นสมาชิกชุมชน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการผลิต มีความเพียงพอในตนเอง แต่ชุมชนมีเทคโนโลยีการผลิตต่ำ ต้องพึ่งความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติเพราะเครื่องมือในการผลิตเป็นแบบโบราณ ผลิตได้เพียงพอยังชีพแทบไม่เหลือส่วนเกินและหากฝนแล้งหรือน้ำท่วมก็ไม่พอกิน

ในประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นภายนอกหมู่บ้านคือ รัฐพัฒนาขึ้นนอกหมู่บ้าน และต่อมาเกิดระบบทุนนิยมนอกหมู่บ้าน รัฐและระบบทุนเข้าไปกระทบชีวิตในหมู่บ้าน ชาวบ้าน จึงไม่ได้เข้าร่วมกับสถาบันทั้งสองอย่างเต็มที่ จิตสำนึกหมู่บ้านอิสระและจิตสำนึกของ ชุมชน ชาติส่วนน้อยยังคงอยู่ในชนบทไทย ต่อต้านรัฐและระบบทุน ณ ระดับจิตสำนึกด้วยแต่ชาวบ้านสู้ แบบโบราณ สู้แบบตามบุญตามกรรม ไม่ได้ปรับตัว ไม่ได้ปรับปรุงพลังการผลิตเทคโนโลยีทั้งนี้ เพราะสาเหตุ 3 ประการคือ

1. ประเทศไทยในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติมาก ทำให้ชาวบ้านสามารถ เอาทรัพยากรธรรมชาติออกมา ขุดเขยความล้ำหลังของเทคโนโลยี ทำให้ชาวบ้านสามารถต่อสู้ แบบคงไว้ซึ่งวิถีการผลิตโบราณมาได้ช้านาน หมู่บ้านไม่พังทลายไปง่าย เพราะมีฐาน ทรัพยากรธรรมชาติที่เข้มแข็งอยู่

2. ระบบสังคมหมู่บ้านที่ดี สมาชิกเห็นอกเห็นใจช่วยเหลือซึ่งกันและกันทำให้ชาวบ้านมี ความมั่นคงและมีความสุข ทำให้ชาวบ้านไม่ยอมเปลี่ยนแปลง ไม่อยากแสวงหาระบบใหม่ ไม่ ต้องคิดวางแผนแก้ปัญหาระยะยาว ระบบชุมชนหมู่บ้านมีส่วนที่ดีแต่ส่วนดีนั้นกลายเป็นส่วนเสีย ในขณะเดียวกัน เพราะมีส่วนทำให้ปิดกั้นชาวบ้านไม่ให้เกิดความรู้สึกรู้ว่าต้องพัฒนาหรือหาวิธีการ อื่นมาต่อสู้

3. รัฐและระบบทุนเข้าไปขูดรีดส่วยโดยตรงจากหมู่บ้านแบบบังคับนอกกลไกเศรษฐกิจ ทำให้พัฒนาการของชนชั้นอื่นระหว่างรัฐกับชาวบ้านล่าช้า ทำให้ชาวบ้านขาดผู้นำจากชนชั้น เจ้าของที่ดินปฏิรูปและชนชั้นกระฎุมพีก้าวหน้า

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2521) ในงานวิจัยเรื่องการศึกษาโครงสร้างเศรษฐกิจของชาว เขาในภาคเหนือของประเทศไทย พบว่า ระบบเศรษฐกิจของชาวเขาแตกต่างจากระบบเศรษฐกิจใน สังคมปฐมนิคม เพราะมีระบบการตลาดการแลกเปลี่ยนโดยมีเงินเป็นสื่อเข้ามาเกี่ยวข้อง เป็น ลักษณะที่จัดเป็นระบบเศรษฐกิจแบบ ชาวนา การเปลี่ยนมาพึ่งระบบตลาดและเงินชาวนาไม่มี ส่วนกำหนด เพราะขึ้นกับตลาดที่มีเงินเป็นกลไกเปลี่ยนผลผลิตส่วนเกินไปสู่รูปของเงิน เพื่อนำไป ใช้ในระบบภายนอกที่ไม่ได้ทำการผลิตเองก็คือรัฐ ดังนั้นการทำความเข้าใจระบบเศรษฐกิจชาวนา ต้องพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจของชาวเขากับตลาดและรัฐ

ชาวนามีเหตุผลในระบบเศรษฐกิจของตนเองโดยมุ่งกระทำเพื่อตอบสนองต่อความจำเป็นสำหรับครัวเรือน ซึ่งแตกต่างจากระบบเศรษฐกิจเชิงพานิชแบบทุนนิยม ที่พยายามกระทำ

เพื่อค้ากำไร การตัดสินใจทำการผลิตจึงไม่ได้ถูกกำหนดโดยความพยายามเพื่อค้ากำไร ปัจจัยที่กำหนดคือสภาวะสมดุลระหว่างความเหนื่อยยากของแรงงานกับความจำเป็นที่ต่างกันในแต่ละปี และแต่ละท้องถิ่น นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับราคาผลผลิต ที่ดินที่ใช้ทำการผลิต ส่วนความจำเป็นมูลฐานของทุกครัวเรือน คือ การยังชีพ ลักษณะแตกต่างในการผลิตที่ผิดไปจากกฎเกณฑ์ การตัดสินใจทำการผลิตเกิดจากลักษณะทางสังคม เช่น ระบบเครือญาติ การสร้างสัมพันธ์มิตร และการเมืองซึ่งเป็นวิธีการ กระจายผลผลิตส่วนเกินในสังคม

ความสามารถในการผลิตของแรงงานนั้นขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของดิน จำนวนน้ำฝน ชนิดของพืชที่ทำการเพาะปลูก และเงื่อนไขพิเศษอื่น ๆ เช่น โรคพืช ระยะเวลาในการทำการผลิตถูกต้องตามฤดูกาล เนื่องจากสภาพทางนิเวศวิทยา แต่ละหมู่บ้านแตกต่างกันไปทำให้ลักษณะจำนวนของผลผลิตต่างกันไปด้วย ดังนั้นรูปแบบการใช้ผลผลิตก็แตกต่างกันซึ่งสามารถจำแนกออกมาได้เป็น 4 ส่วนคือ

- ส่วนที่เกี่ยวกับการยังชีพ
- ส่วนที่เกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนร่วมกัน
- ส่วนที่เกี่ยวกับการซื้อสินค้าบริโภค
- ส่วนที่เกี่ยวกับการผลิต

ในปัจจุบันสภาพทางนิเวศของเทือกเขาทางภาคเหนือไม่ใช่มีแต่ชาวเขาเท่านั้น หากแต่มีคนไทยพื้นราบขึ้นไปทำไร่บนที่สูง ปลูกพืชเพื่อหารายได้ชดเชยกับส่วนที่ขาดไปจากการทำนาในที่ลุ่ม ความสัมพันธ์ระหว่างชาวเขาและคนพื้นราบได้เกิดขึ้นในรูปการค้าขาย แต่บางครั้งก็ก่อให้เกิดความขัดแย้งในรูปของการขโมยผลผลิต ทำลายและแก่งแย่งพื้นที่เพาะปลูก

ไพบูลย์ เสงสุวรรณ (2539) ได้ทำการศึกษาการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรของชุมชนกะเหรี่ยง จากความสัมพันธ์ทางการผลิตของชุมชนกะเหรี่ยงก่อนทุนนิยมที่มีวิถีการผลิตเพื่อยังชีพ เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ความสัมพันธ์ทางการผลิตเชิงการค้า ระหว่างชาวกะเหรี่ยงผู้ผลิตพืชพานิชกับกลุ่มทุนองค์กรสาธารณประโยชน์และรัฐ โดยอาศัยกรอบ แนวคิด นิเวศวิทยา วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางการผลิตของชาวเขากับรัฐ และตลาดภายนอก ภายใต้ระบบการเกษตรแบบพันธสัญญา ผลการศึกษาพบว่า

ความสัมพันธ์ทางการผลิตเพื่อยังชีพในระบบเศรษฐกิจธรรมชาติก่อนทุนนิยมของชาวกะเหรี่ยงอาศัยรากฐานวิถีคิด ความเชื่อ การนับถือจิตวิญญาณเพื่อสร้างอุดมการณ์อำนาจใน

การควบคุมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่ดิน ป่าไม้ ต้นน้ำลำธาร และการจัดระเบียบสังคมให้ดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับเงื่อนไขของระบบนิเวศวิทยาที่สะท้อนออกมาในรูปแบบของการเพาะปลูกไร่หมุนเวียน

ชุมชนกะเหรี่ยงมีศักยภาพในการจัดการที่ดินและแรงงานโดยอาศัยหลักการกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน และเครือข่ายการแลกเปลี่ยนแรงงานเพื่อรักษาเสถียรภาพภายในชุมชน ภายใต้เงื่อนไขของการแพร่ขยายของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรี

ในช่วงระยะเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ทุนนิยมในภาคเกษตรกรรม รูปแบบทางความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบพันธสัญญา (การจัดการทางความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรผลิตกับผู้ซื้อผลผลิตแบบแนวดิ่ง โดยที่ผู้ซื้อสามารถกำหนดความแน่นอนของวัตถุดิบ ซึ่งเป็นผลผลิตที่จะรับซื้อขณะที่ไม่ต้องเป็นเจ้าของหน่วยการผลิตทางการเกษตรนั้น แต่เกษตรกรยังคงเป็นเจ้าของของหน่วยการผลิตและมีการทำสัญญากันในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งล่วงหน้า) ซึ่งมีสองรูปแบบคือ รูปแบบที่ไม่เป็นทางการและรูปแบบที่เป็นทางการ ถูกนำมาใช้เป็นกลไกควบคุมการผลิตภายใต้การบงการของกลุ่มทุน โดยกลุ่มทุนไม่จำเป็นต้องเข้ามาควบคุมจัดการรวมศูนย์ที่ดินและจัดการกระบวนการแรงงานเองโดยตรง เนื่องจากชุมชนกะเหรี่ยงมีศักยภาพในการควบคุมและจัดการที่ดินและแรงงาน รวมทั้งเป็นวิธีการลดต้นทุนการผลิตโดยการเข้าควบคุมบางปัจจัยการผลิต และการควบคุมตลาดแลกเปลี่ยน ความสัมพันธ์แบบพันธสัญญาพัฒนาความสัมพันธ์มาจากความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แห่งการพึ่งพาและไม่เท่าเทียมกันในสังคม

นเรศ สงเคราะห์สุข (2538) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชนบทเผ่าปาเกอะญอในด้านระบบการผลิต ระบบคุณค่าและระบบความสัมพันธ์ ในมิติความสัมพันธ์ระหว่างเพศ โดยกระบวนการของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับรัฐและระบบตลาด ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนปาเกอะญอ ปฏิบัติการและการจัดปรับกระบวนการภายในชุมชนเองต่อการเข้ามาของภายนอก ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่มีผลต่อความสัมพันธ์ของหญิงชาย โดยอธิบายถึงสถานภาพและบทบาทของสตรีปาเกอะญอที่เปลี่ยนแปลงภายใต้ระบบคุณค่า ระบบการผลิตและระบบความสัมพันธ์ซึ่งผลการวิจัยพบว่า

ชุมชนปาเกอะญอห้วยไม้ดำในอดีตเป็นชุมชนเกษตรกรรม การผลิตของชุมชนเป็นการผลิตแบบพอเพียงที่ล้าค้ำคือ การทำนา ทำไร่ เพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ปัจจัยการผลิตหลักเป็นแรงงานคน วิธีการผลิตต้องพึ่งพาน้ำฝน ผลที่ได้จากการทำไร่ทำนาจึงไม่ล้นมาเสมอ ส่วน

ทางด้านความสัมพันธ์ทางการผลิตยังคงเป็นลักษณะของการแลกเปลี่ยนแรงงาน “เอามือ” นอกจากนั้นยังมีการหาอาหารจากธรรมชาติ การทอผ้า การแบ่งงานกันทำในหมู่บ้าน มีลักษณะการแบ่งงานตามความหนักเบาของการใช้แรงงานมนุษย์ในงานนั้น มาในระยะเวลาไม่ถึง 15 ปีที่ผ่านมา เมื่อหมู่บ้านห้วยไม้ดำถูกตั้งเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงหลายประการเช่น ความสัมพันธ์ทางการผลิต มีการจ้างแรงงานในหมู่บ้าน การใช้เครื่องจักร (รถไถ) แทนแรงงานคน มีการถือครองกรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยเฉพาะที่ไร่ ซึ่งในอดีตที่ดินไม่มีใครเป็นเจ้าของ หากเป็นของทุกคนที่ช่วยกันทำมาหากิน ในด้านระบบคุณค่ามีการเปลี่ยนแปลงการนับถือศาสนาจากผีเป็นพุทธบางส่วนและเป็นคริสต์บางส่วน มีผลต่อการยกเลิกพิธีกรรมหลายอย่างที่มิในอดีต ในด้านระบบความสัมพันธ์ มีความสัมพันธ์ในเชิงการจ้างงานมากขึ้น มีการเช่ารถไถเพื่อไถที่นาของตนในช่วงฤดูการผลิต

ปัจจัยภายนอกที่เข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนห้วยไม้ดำ โดยเฉพาะรัฐไทยเข้ามาภายใต้อุดมการณ์ของความมั่นคงของรัฐ การเข้ามาดำเนินการพัฒนาชาวเขาตามแผนการพัฒนาชนบท การประกาศเขตป่าไม้เป็นพื้นที่อนุรักษ์และบางส่วนอยู่ในเขอุทยาน อ่างตัวเป็นผู้ช่วยเหลือและสามารถทำให้คุณภาพชาวเขาดีขึ้น การดำเนินงานของหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐปราศจากความไม่เข้าใจในศักยภาพและความรู้ของชุมชนในการดำรงชีวิต ที่สำคัญไม่ได้มีการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนชาวป่ากะเหรี่ยงถูกมองว่าเป็นคนชื้อ ไม่อยากพัฒนาตัวเอง จำเป็นต้องได้รับการพัฒนา ที่สำคัญการทำงานของรัฐมักอาศัยการติดต่อกับชาวบ้านบางคนของรัฐมองว่าสามารถช่วยงานของรัฐได้โดยไม่พิจารณาถึงสถานภาพและบทบาทของบุคคลนั้น ๆ ที่มีต่อสังคม ไม่ว่าจะเป็นการยอมรับจากตัวชาวบ้านด้วยกันและในด้านของคุณธรรม

ความสัมพันธ์ระหว่างเพศของป่ากะเหรี่ยง ในอดีตมีความสมดุลและเสมอภาค การแบ่งงานกันทำตามลักษณะหนักเบาของงาน โดยพิจารณาถึงเพศและอายุ ตำแหน่งทางสังคมในระดับครอบครัวและเครือญาติจะนำโดยผู้หญิง ส่วนในระดับชุมชนจะเป็นผู้ชาย โดยมีระบบคุณค่าเป็นตัวกำหนด ความเชื่อเรื่องผีช่วยให้ชุมชนและครอบครัวดำรงอยู่ในลักษณะที่ผสมผสานกลมกลืนกับธรรมชาติ หญิงชายในครอบครัวจะปรึกษาหารือเพื่อการตัดสินใจ ปัจจุบันพบว่าผู้หญิงเริ่มสูญเสียอำนาจในการตัดสินใจหลายประการในด้านการผลิต เพื่อชุมชนเริ่มเปลี่ยนการผลิตยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อขายมากขึ้น

ศิริลักษณ์ ตนะวิไชย (2534) ได้ทำการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจของภาคเหนือตอนบนกับการศึกษานอกระบบ พบว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการศึกษาในพื้นที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาส่วนหนึ่งเป็นผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งมีผลกระทบต่อกันอยู่ตลอดเวลา ชุมชนที่อยู่ใกล้นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในทุกด้าน สังคม วัฒนธรรม และค่านิยมของประชาชนเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมเมืองมากขึ้น ประชาชนเลิกประกอบอาชีพเกษตรกรรมหันมาทำงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมและค้าขาย รายได้ของประชาชนที่เคยขึ้นอยู่กับผลผลิตทางการเกษตรเปลี่ยนเป็นรายได้จากการรับจ้างหรือธุรกิจขายอาหารและบริการหอพัก ค่านิยมที่มีต่ออาชีพเปลี่ยนไปทำให้ค่านิยมที่มีต่อการศึกษาและวัฒนธรรมท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

เฉลิม พยาราชฎูร์ (2542) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีผลกระทบต่อระบบการผลิตด้านการเกษตรในชุมชนชนบท พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคลในลักษณะเครือข่าย ส่งผลให้เกิดระบบการผลิตการเกษตรแบบใหม่คือ แบบมีพันธะสัญญา เพราะการเกษตรแบบนี้เกิดขึ้นจากความเป็นเครือข่ายโดยผู้ที่มีความสัมพันธ์กับภายนอก ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับกลุ่มเกษตรแบบพันธะสัญญาเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะการผลิตการเกษตรสองแบบคือ แบบเดิมกับแบบพันธะสัญญา ส่งผลต่อระบบการผลิตแบบเดิมที่มีการพึ่งพาด้านแรงงาน มีการเอามือเอาวัน มาเป็นระบบการผลิตที่มีการจ้างงาน และในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกับกลุ่ม เกิดความสัมพันธ์ของชาวบ้านในลักษณะเชิงลบ ความร่วมมือในกิจกรรมของชุมชนเป็นในรูปของเงินตราแทนการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม มีความสัมพันธ์ภายในกลุ่มและบุคคลภายนอกแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร จากแหล่งความรู้ภายนอกชุมชนเพื่อรักษาผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ ส่งผลต่อระบบการผลิตเกิดการขาดแคลนแรงงานรับจ้างภายในชุมชน ราคาผลผลิตต่ำ สำหรับปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมที่ส่งผลต่อระบบการผลิตด้านการเกษตร ประกอบด้วยปัจจัยภายใน ได้แก่ การถือครองที่ดิน การจ้างแรงงาน การขาดแคลนแรงงาน การขายที่ดิน ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ หน่วยงานราชการ การเกษตรแบบพันธะสัญญา ข่าวสารข้อมูล เทคโนโลยีแบบใหม่ และวัตถุนิยมซึ่งปัจจัยทั้งสองด้านนี้ต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนชนบท

อภิณพ ธารสาร (2539) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง พบว่า การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงบ้านแม่สาขานาเลา แต่เดิมการผลิตเป็นการบริโภครายในครัวเรือน เมื่อนายทุนนำพืชเศรษฐกิจเข้ามาภายในหมู่บ้านทำให้การผลิตจากการบริโภคเป็นการผลิตเพื่อขาย ส่งผลต่อกระบวนการผลิตทางด้านเกษตรกรรมทั้งในด้านความเชื่อและทำให้เงินเป็นปัจจัยในการแลกเปลี่ยนของชาวกะเหรี่ยงเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งของวัตถุที่ต้องการและบ่งบอกถึงสถานะทางเศรษฐกิจ การเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้แรงงาน ประกอบพิธีกรรม และบริโภคในครัวเรือน เปลี่ยนเป็นการเลี้ยงเพื่อขาย

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเนื่องมาจากปัจจัยภายใน ได้แก่ ความอุดมสมบูรณ์ของสภาพนิเวศทำให้เกิดการลงทุนของนายทุน บทบาทของผู้นำทางการในหมู่บ้าน ลักษณะนิสัยของชาวกะเหรี่ยงที่มีความซื่อสัตย์ ส่งผลให้นายทุนเชื่อถือจึงลงทุนมากขึ้น สำหรับปัจจัยภายนอกประกอบด้วย การยอมรับสิ่งใหม่ของคนในหมู่บ้าน ได้แก่ เทคโนโลยี ทั้งเทคนิควิธีการต่าง ๆ การแพร่กระจายของพืชเศรษฐกิจรวมถึงการติดต่อสื่อสารกับชาวพื้นเมืองที่ได้นำรูปแบบการผลิตมาปรับปรุงใช้กับวิถีการผลิตของกะเหรี่ยง การศึกษาเป็นอีกปัจจัยที่สำคัญต่อความคิดความเชื่อ การปฏิบัติในระบบการผลิตคือ การสร้างถนนเพื่อการคมนาคมสะดวก การนำผลผลิตออกขายนอกหมู่บ้านได้สะดวก ทำให้เป็นการผลิตเพื่อขาย

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวบาน (2527) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนสองแห่งในจังหวัดขอนแก่น กรณีหมู่บ้านอัมพวันและหมู่บ้านคำแก่นคูณ ผลจากการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชนทั้งสองแห่งคล้ายกัน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงคือ ปัจจัยภายนอกได้แก่ การสาธารณสุขโภชนาการพื้นฐาน การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมและการสื่อมวลชน ส่วนปัจจัยภายในได้แก่ นิเวศวิทยาและบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล ปัจจัยภายนอกมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมากกว่าปัจจัยภายใน เป็นที่สังเกตว่าโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละชุมชน ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนนั้น

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยสนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงการผลิตแบบยังชีพเป็นการผลิตเพื่อขาย โดยศึกษาในด้านทุน ที่ดิน แรงงานและการจัดการ ซึ่งมีปัจจัยภายใน (ลักษณะทางนิเวศ

ความเชื่อ คุณค่า แนวคิดต่าง ๆ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน) และปัจจัยภายนอก (การให้ความช่วยเหลือของรัฐทางการศึกษา สาธารณูปโภค ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้โดยอาศัยสมาชิกของชุมชน ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของรัฐ และอาจจะเป็นบุคคลที่อยู่นอกชุมชนแต่เข้ามามีบทบาทในชุมชนซึ่งเป็นผู้ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการผลิตทางการเกษตรได้

นอกจากนี้ในส่วนของความเชื่อ และความสัมพันธ์ของชุมชนจะมองถึงลักษณะต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตโดยการแสดงให้เห็นชัดในรูปของกิจกรรม พิธีกรรมหรือการกระทำต่าง ๆ เพื่อจะทำให้เกิดความเข้าใจในเรื่องความเชื่อ และความสัมพันธ์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างสอดคล้องกับการผลิตมากขึ้น